

АРАЛЫК ОТЧЕТ № 2

14 – 27-сентябрь 2010

1-октябрь 2010

I. КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- Саясий партиялар көптөгөн жана катышуусу жогору жолугууларды уюштуруу менен, үгүт иштери атаандаштык менен жана өтө көрүнүктүү өтүп жатат. Ушул убакытка чейин бардык 29 катышкан партиялар үгүт иштерин кандайдыр бир олуттуу окуяларга кабылбай эркин алып барышты. Айрым партиялар аркы же берки партия менен байланышы бар жергиликтүү бийлик өкүлдөрү добуштарды сатып алууда жана административдик ресурстарды колдонууда деп тынчсызданууларын билдиришти.
- Президент Роза Отунбаева коомдук коопсуздук сакталат жана массалык тартипсиздикке жана улуттар аралык кагылышууларга жол берилбейт деп убада берди. Көпчүлүк партиялар терс маанайда үгүт иштерин алып баруудан баш тартты, бирок бир нече учурларда «националисттик» билдирүүлөр жана шайлоочуларды добуштарын шайлоодон кийин коргоого үндөгөн коркутуулар белгиленген. Өлкөдө коопсуздук кырдаал жалпысынан курч бойдон калууда.
- 29 саясий партиялардын тизмесинин негизинде 3,351 талапкер ат салышууда. 33.5 пайыз аялдардан жана 23 пайыз улут азчылыктардан туруп, бардык партия тизмелери гендердик жана улут азчылыктары боюнча талаптарга жооп берет. Талапкерлер тизмеден чыккан кезде, гендердик жана улут азчылыктардын квотасы бузулу мүмкүн. Улут азчылыктардын өкүлдөрү жана аялдар шайлоо комиссиялардын бардык деңгээлдеринде бар.
- Отчет жазылып жаткан учурда чектелген санда гана расмий арыздар сотторго жана шайлоо комиссияларына жолдонгон. Шайлоо катышуучулардын көпчүлүгү жазуу түрүндө расмий арыздарды тапшыргандан көрү оозеки түрүндө арыздарын билдирип жатышты.
- Саясий партиялар жалпысынан шайлоо администрациясынын көз карандысыздыгына жогору деңгээлде ишеним билдиришти. Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясынын (БШК) отурумдары ачык бойдон калууда жана партия өкүлдөрүнө ой-пикирин билдирүүгө мүмкүнчүлүк берүүдө. Кызматкерлердин жетишсиздигине карабастан БШК шайлоо даярдыгына бөлүнгөн мөөнөттүн чегинде иш алып барууда.
- Көпчүлүк Участкалык Шайлоо Комиссиялар (УШК) убагында куралды. Айрымдары көп сандагы УШК мүчөлөрү кеткендиктен улам кечиктирүүлөргө кабылышты. УШКлар шайлоочулардын басылып чыккан тизмесин убагында алышты жана азыркы убакытта аларды жаңылап жатышат.

- Шайлоочулардын басылып чыккан тизмесине 2,775,862 шайлоочу киргизилген. Бул 2010-жылкы Референдумга салыштырмалуу 1.5 пайызга көп. Кошумча 77,557 шайлоочу чет өлкөдө добуш берет деп катталган, анын ичиндеги 68,000 чукул шайлоочу өлкөнүн ичинде шайлоочулардын тизмесинен алынып салынышы күтүлүүдө. Эгер алынбаса, алар чет өлкөдө добуш бере албай калышат жана алардын өлкө ичиндеги шайлоочулар тизмелерине тынымсыз киргизилиши босогодон өтүү боюнча жалпы эсептөөгө терс таасирин тийгизиши ыктымал.
- Саясий партиялар маалымдоо каражаттарында эфир убактысын жана басылма аянттарын кеңири сатып алууда. Мониторинг болуп жаткан теле берүүлөрдө саясий жарнактарды жаңылыктар түрмөгүнө чыгаруу практикасы байкалды. Улуттук Телерадиоберүү Корпорациясынын бул практикасы жаңы шайланган кеңешинин чечимсы менен токтотулган. Өкмөт каржылаган теле, радио станциялар жана гезиттер акысыз эфир убактысын жана басылма беттерин талапкерлерге мыйзам чегинде камсыз кылышты.

II. САЯСИЙ ЖАНА ҮГҮТ ЧӨЙРӨСҮ

Аттанышкан бардык 29 саясий партиялар чоң тоскоолдуктарга же олуттуу окуяларга кабылбай үгүт иштерин эркин алып барышты. Жалпысынан жергиликтүү бийлик өкүлдөрү үгүт материалдарына ылайык аянттарды бөлүп берүү талаптарын сыйлашты.¹ Партиялар финансылык каражаттарына ылайык баннерлерди, билборддорду жана плакаттарды өлкө боюнча колдонуп жатышат. Айрым партиялар уймө-үй кыдырып, шайлоочуларды каттоодо. Үгүт иштери шериктеш болуп эсептелген партиялардын арасында да атаандаштык менен жана көп учурда маданий көрсөтүүлөр менен коштолгон, көптөгөн жана катышуусу жогору жолугушуулар аркылуу көрүнүктүү жүрүүдө. ЕККУ/ДИАУБдун Шайлоолорду Байкоо Миссиясы жолугушууларга кыйноо менен катыштыруу жүрүп жатат деген айрым маалымат алган, ал эми эки же үч партия добуштарга катуу талашкан жерлерде колдоочулардын арасында кичине кагышылуулар жана үгүт материалдардын айрылышы орун алган. Эки талапкерди сабоо учурлары жөнүндө маалымдоо каражаттарында маалымат болгон.²

Үгүт иштери кандайдыр бир маселенин эмес, адамдардын тегерегинде өтүүдө. Негизги темалар – бул стабилдүүлүк, экономикалык өнүгүү (энергетика жана азык-түлүк коопсуздугу), жумушсуздук жана миграция. Президент Отунбаеванын саясий партияларга өлкөнү бөлбөөгө же улуттар аралык араздашууну жандандырууга каршы эскертүүлөрүнөн улам, көпчүлүк партиялар шайлоолордун тынч өтүшүнө жана өлкөнүн биримдигине үндөшүп, терс маанайдагы үгүт иштеринен баш тартууда. Бирок ЕККУ/ДИАУБ ШБМ бир нечен «националисттик» маанайда билдирүүлөрдү³ же шайлоочулар өздөрүнүн добушун шайлоодон кийин коргооп алуусу жөнүндө чакырыктарды белгиледи.⁴ ЕККУ/ДИАУБдун

¹ Бишкекте жана Ошто айрым саясий партиялар үгүт материалдарын укук сат берилбеген жерлерден (бак-дарактар жана монументтер) алуу чарасы жергиликтүү бийлик тарабынан бирдей ишке ашырылбаганы тууралуу арызданышты.

² Кара-Балта жана Суу-Башынан келген маалыматтар. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ бул маалыматты тактап жатат.

³ ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын *Ата Журт* партиясынын 18 жана 20-сентябрдагы Жалал-Абад жана Таш Көмүрдө өткөн жыйындарында алынган маалыматы. Ал жерде бир талапкер «бир гана [этникалык] Кыргыздар жерге ээ боло алышы керек» деп билдирген. Башкы прокурор 24-сентябрда ошол *Ата Журт* талапкерине националисттик билдирүүлөрдү жасаганы үчүн эскертүү алгандыгы тууралуу кабар берген.

⁴ ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын *Ата Журт* партиясынын 2010-жылдын 18-сентябрында өткөн Таластагы жыйындарында алынган маалыматы.

бир нече маектештери айрым партиялар парламентте орун алуу үчүн коюлган 0.5 пайыз аймактык босогодон өтпөй калса шайлоо жыйынтыктарын тааныбай коюшу ыктымал деп тынчсызданууларын билдиришти.

Саясий партиялар жалпысынан шайлоо администрациянын көз карандысыздыгына жогору деңгээлде ишенич билдиришти да, мүчөлөрүн жана өкүлдөрүн шайлоо комиссиянын бардык деңгээлдерине дайындоо укугун колдонушту. Айрым партиялар жана талапкерлер добуш сатып алуу схемалары (мисалы, бюллетендерди уюлдук телефондун фото камерасына тартып алуу), шайлоочуларга пара берүү жана аркы же берки партия менен байланышы бар аймактык же жергиликтүү бийлик өкүлдөрү административдик ресурстарды колдонушу тууралуу тынчсызданууларды билдиришти.⁵ Добуш сатып алуу жөнүндө ушактар кеңири тараган.⁶ Чоң партиялардын көпчүлүгү шайлоо күнү байкоочуларды жиберүүнү пландаштырууда, ал эми айрымдары кошумча добуш эсептөө жүргүзөөрүн билдиришүүдө. Саясий партиялар болжолдуу үгүт чыгымдары боюнча отчетун БШКга 1-октябрга чейин тыпшырышы зарыл, бирок мындай каржы отчетторун коомчулукка жарыялоо керек деген мурунку талап алынып салынган.⁷

Жоголуп кетүү жана күч колдонүү учурлары жөнүндө маалыматка ылайык, коопсуздук кырдаал жалпысынан курч бойдон калууда. Тынчсыздануулар, өзгөчө түштүктө, жогору бойдон калууда. ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын маектештери бул шайлоочуларды, өзгөчө өзбек коомчулуктун арасында, добуш берүүдөн баш тартуусуна алып келиши ыктымал деп тынчсызданууларын билдиришти. Бийликтин коопсуздук күчтөрдүн санын көбөйтүүгө болгон аракеттерине карабастан, ЕККУ/ДИАУБдун маектештери шайлоого тийешелүү күч колдонуулар болушу мүмкүн деп басым жасашты. Буга карабастан, алар парламенттик шайлоо стабилизацияга болгон кадам деп үмүттөнүшөт.

III. ШАЙЛООНУ БАШКАРУУ

Жалпысынан БШК отурумдары саясий партиялардын ыйгарым укуктуу өкүлдөрү, маалымдоо каражаттары жана байкоочулар үчүн ачык болду жана отурумдун башталышында берилген күн тартибинин чегинде жүрдү. Айрым учурларда кээ бир байкоочулардын отурумдарда катышуусуна кечиктирилген кабар айтуу терс таасирин тийгизди. БШК отурумдары партия өкүлдөрүнө пикир айтууга мүмкүндүк берип, башка тараптарга ачык болуп калды. Чечимдердин көбү эртеси БШК вебсайтында жарыяланып жатты. Шайлоого даярдыктар берилген мөөнөттүн чегинде жүрүп жатат. БШК саясий партиялардын бюллетендеги ордун аныктады. 2,866,681 бюллетендердин басылып чыгышы 21-сентябрда башталды.⁸

⁵ Башкы прокурор үгүт максаттарына өкмөттүн ресурстарын колдонгону үчүн Сокулук районунун кызматкерине эскертүү берди. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ Жалал-Абадтын губернатору *Ата-Мекен* партиянын жыйынында чыгып сөз сүйлөгөнү үчүн көпчүлүк сынга алынган байкады.

⁶ Премьер-министрдин орун басары Азимбек Бекназаров 14-сентябрда шайлоочулар алардын добушуна берилген акчаны өздөрүнүн кызыкчылыгына иштетип, бирок добуш берүүгө келгенде өздөрүнүн чечиминин негизинде добуш берүүсүнө үндөгөн. Көрүңүз: http://www.akipress.com/en_news.php?id=39808.

⁷ Каржы отчетторун жарыялоо талабын БШКнын №17 көрсөтмөсү, 17-август 2010-ж., жойгон. Бул көрсөтмө 2007-жылкы көрсөтмөлөрдүн ордуна кабыл алынган.

⁸ Басылып чыгарылган бюллетендердин саны божомол менен катталган шайлоочулардын санына (2,775,862 - өлкө ичинде, жана 76,557-чет өлкөдө) туура келет, анын ичине мыйзам аныктаган 0.5 пайыздан турган резерв да кирет. Жетимиш тогуз пайыз бюллетендер кыргыз тилинде басылды, калганы орус тилинде.

Кызматкерлердин аздыгынан⁹ БШК мүчөлөрү көп учурда секретариат тарабынан аткарылчуу тапшырмаларды да аткарышат. ЕККУ/ДИАУБ маектештери ушул чектөөлөрдөн улам БШК төмөн деңгээлдеги комиссиялардын үстүнөн канааттандырырлык жетекчилик жана көзөмөл жүргүзө албай жатат деп тынчсызданууларын билдиришти.

Участкалык Шайлоо Комиссиялары (УШК) убагында куралды; бирок ЕККУ/ДИАУБ ШБМ Аксыда, Ленинский, Первомайский жана Тоң райондорунда жана Баткен областынын бир нече райондорунда кеч куралгандыгын байкады. Бул кечиктирүүлөр көп учурда дайындалган адамдардын кетүүсүнөн же Территориялык Шайлоо Комиссиялардын (ТШК) дайындоо тажрыйбасы жоктугунан келип чыкты.¹⁰ ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин тастыкталган маалыматына ылайык, Актал, Кемин, Кочкор жана Нарын райондорунда саясий партиялар шайлоочулар топтору аркылуу партияга расмий берилген квотадан тышкары УШК мүчөлүгүнө өздөрүнүн колдоочуларын дайындашкан.

ЕККУ/ДИАУБ ШБМ айрым райондордо УШК мүчөлөрү арасында көбүн эсе айлыктын жоктугунан жана талап болгон жоопкерчиликти билбегендиктен көптөгөн кетүү учурларын байкады.¹¹ БШК кээ бир жерлерде камдалган тизмедеги адамдардын жоктугун бышыктады. Бул 20-сентябрда башталган жана 5-октябрга чейин боло турган УШКлардын окутуу жыйналыштарына катышуунун деңгээлине терс таасир тийгизди. УШК жана ТШК мүчөлөрүн окутуу боюнча материалдары убагында даяр болду, бирок айрым маанилүү процедуралар, анын ичинде ТШК деңгээлде протоколдордун жыйынтыгын санап чыгуу, жакшы аныкталган эмес.¹²

Бириккен Улуттардын Өнүктүрүү Программасы (БУӨП) тарабынан жардам алган маалымат борбору БШКнын ичинде шайлоо түнү иштейт. Маалымат борбору факс аркылуу келген УШКлардын болжолдуу жыйынтыктоочу протоколдордун маалыматын коомчулукту шайлоонун алдынкы жыйынтыктары менен тааныштыруу үчүн киргизе баштайт.¹³ Ага кошумча, БШК ар бир УШКнын протоколдорунун көчүрмөлөрүн бурмалоолорду тастыктоо баштыктарында түздөн-түз алат. Бул арыз түшкөн учурда текшерүүнүн экинчи чарасын камсыз кылат. БШК тогуз Област Шайлоо Комиссияларынын (ОШК) протоколдорунун негизинде аяккы жыйынтыктарды аныктайт.

Бишкектеги ЕККУ Борборунун жардамы менен БШК сентябрдын аягында баштала турган шайлоолорду окутуу өнөктүгүн даярдап жатат. Ал шайлоочулардын тизмесин текшерүү, «открепительный талондорду» жана аты-жөнүн тастыктоочу документтерди алуу, добуш берүү процедуралары жана «шайлоого катыш жана добуш бер» сыяктуу чараларды камтыйт.

IV. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

БШКга ылайык, 15-сентябрга карата 2,775,862 шайлоочу шайлоочулардын тизмелерине (ШТ) киргизилген. Бул 2010-жылдагы Референдумга салыштырмалуу катталган

⁹ БШК секретариаты 24 кызматкерден жана 4 техниктен турат.

¹⁰ ЕККУ/ДИАУБ ШБМ алган маалыматка ылайык, ТШК мүчөлөрүнүн 50-70 пайызы, аймака жараша, аткарып жаткан жумушунда биринчи жолу иштеп жатышат.

¹¹ Ат Башы, Жети Өгүз, Москва, Нарын шаары, Нарын район, Панфилов жана Таш Көмүрдөгү ТШКлар орто эсеп менен УШК мүчөлөрдүн 10-30 пайызы жумуштан кеткенин маалымдады.

¹² ТШК жана УШК көрсөтмөлөрү Бишкектеги ЕККУ Борборунун, ЮСАИД жана Шайлоо Системалары боюнча Эл аралык Фондунун (IFES) жардамы менен чыгарылды.

¹³ Бардык добуш берүү участкалары ПРООНдун жардамы менен факс жана көчүрмө жабдыктары камсыз кылынат.

шайлоочулардын саны 1.5 пайызга көбөйгөнүн билдирет.¹⁴ Кошумча 76,557 адам чет өлкөдө добуш берүү үчүн катталган.¹⁵ Мызам боюнча, шайлоочулар бир ШТда гана каттала алат. Чет өлкөдө добуш берүүгө катталган шайлоочулар өлкөнүн ичиндеги тизмелерден чыгарылышы тийиш. Тышкы Иштер Министрлиги тарабынан берилген шайлоочулардын маалыматы 8,000 чукул катталгандардын толук дарегин гана камтыйт. Калган 68,000 шайлоочу аныкталып, өлкөдөгү ШТлардан чыгарылышы тийиш, анткени шайлоочулар бир гана шайлоочу тизмеде болуш керек. Мамлекеттик каттоо Кызматы бул кыска мөөнөттүн ичинде даректери тууралуу маалыматтын жоктугунан улам бул чоң тапшырманы убагында аткарылышына күмөн санайт.¹⁶ БШК саясий партиялардын өкүлдөрүнө бул көйгөй жөнүндө маалымат берди. Алар чыгарылбаса, бул чет өлкөдө жүргөн көп сандагы шайлоочулар шайлоого катыша алышпай калышына алып келиши мүмкүн. Алардын тынымсыз өлкө ичиндеги ШТларга киргизилиши босогодон өтүү боюнча жалпы эсептөөгө терс таасирин да тийгизиши мүмкүн.

Жергиликтүү администрация коомчулуктун назарына салуу үчүн шайлоочулардын тизмесинин эки көчүрмөсүн УШКларга 15-сентябрга чейин бериш керек болчу. Анын бир көчүрмөсү колдонууга берилип, ал эми экинчиси 20-сентябрга чейин жалпы көрсөтүүгө коюлушу керек. Бирок, ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоочулары көчүрмөлөрү кечиктирилип жеткирилген же убагында жалпыга коюлганы эмес же бир да коюлбай калган учурларды байкаган. Шайлоочулар тизмелери басылгандан кийин, кошумчалар же ондоолор УШКлар тарабынан гана киргизилет. Расмий жаңылоо механизмдери иштелип чыкпагандыктан, кээ бир УШКлар жана жергиликтүү администрациялар үймө-үй кыдырып текшерүүлөрдү жасады жана башка жака көчүп кеткен адамдарды тизмеден чийип же белгилеп шайлоочулар тизмесин «жаңылашты».¹⁷

ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин маектештерине ылайык, ички миграциянын жогору деңгээлинин жана жашоо жериндеги каттоону алмаштыруу менен байланышкан кыйынчылыктардын себебинен көп санда жарандар шайлоого катыша албай калышы ыктымал. Ага кошумча, 2010-жылдын июнь айында орун алган кайгылуу окуялардан улам көп жарандар аты-жөнүн тастыктаган документтерди жоготкон же жашаган жерин которгон.¹⁸ Бийлик бул көйгөлөргө чара көрүү аракетинде. Президент Отунбаева 20-сентябрда июнь коогалаңында паспортторун жоготкон Ош жана Жалал-Абад тургундары үчүн «жеңилдетилген» паспорт каттоо жараяны тууралуу буйрук берген. Бул чара жарандар шайлоого катыша албай калуу мүмкүндүгүн кантип алдын ала алгуусу белгисиз бойдон калууда, анткени бир да паспорт бериле элек жана 160 гана аты-жөнүн тастыктоочу убактылуу документ берилген. Алар шайлоого катышуу үчүн колдонууга жараксыз.¹⁹ Жергиликтүү администрация Бишкектин чет жактарында көп сандагы, жашаган жеринде тийиштүү каттоосу жок ички мигранттар үчүн жашаган жеринде добуш берүү үчүн механизм менен камсыз кылууга аракеттенип жатат.²⁰

¹⁴ 2010-жылда өткөн референдумга салыштырганда, территориалдык административдик бирдик болуп эсептелген Ош шаарында гана каттоодон өткөн шайлоочулардын санынын азайышы байкалган.

¹⁵ Референдумга катталган шайлоочулардын саны 31,603 болчу. Азыр чет өлкөдө катталган шайлоочулардын саны бул сандан эки эсе көп.

¹⁶ Мамлекеттик Каттоо Кызматы 2010-жылдын 10-февралында түзүлдү, ал мамлекеттин бардык каттоо, анын ичинде паспорт берүү кызматын көзөмөлдөйт.

¹⁷ ЕККУ/ДИАУБ ШБМ Ыссык-Көл, Ош, Баткен, Талас, жана Нарын областтарында үймө-үй кыдырып текшерүүлөр жөнүндө маалымат алды.

¹⁸ Түштүктөгү окуяларда жапаа чеккендердин жана шайлоо жараянына катышууда тосколдуктарга кабыл боло турган адамдардын көбү этникалык өзбектер.

¹⁹ Бул кызматка 3,600дөн 4,000ге чейин тургундар кайрыла алат.

²⁰ Бийлик жана жарандык коомдун эсептөөсүнө ылайык, Бишкектеги жаңы конуштарда 35,000ден 50,000ге чейин жаран шайлоого катталган эмес.

V. ГЕНДЕР

Саясий партиялардын бардык 29 талапкер тизмелери гендер боюнча мыйзам талаптарына жооп берет жана алар эки гендерди тең 70 пайыздан көп эмес түрдө чагылдырат. Тизмеде бир гендердин өкүлдөрүнүн аралыгы үч орундан ашпашы керек. ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын алдын ала анализине ылайык, жалпы 3,351 талапкердин 33.5 пайызы аялдар. Бирок аялдар көрүнүктүү жетектөө орундарында өкүлчүлүгү чектелген бойдон калууда. Төрт гана саясий партиянын жетекчилери аялдар, ал эми алтоосу гана алдыңкы беш талапкердин ичине эки же андан көп аял көрсөтүшкөн. Алдыңкы гана беш талапкердин тизмеси бюллетенде болгондуктан, көпчүлүк партиялар (79 пайыз) бир аял талапкерди бюллетенде көрсөтүшкөн.

Гендер квотасы парламенттин орундарына тийиштүү эмес, талапкерлердин тизмесине гана тийиштүү колдонулгандыктан, ал парламентте аялдардын 30 пайыздык өкүлчүлүк алуусуна кепилдик бербейт.²¹ Талапкер тизмеден чыккан кезде гендер жана улут азчылыктардын квотасы сыйланышы керек. БШКнын жакын арадагы чечиминин негизинде чыгып кеткен талапкердин ордун, квотанын талаптарына карабастан, тизмедеги кийинки турган талапкер ээлейт.²²

БШК төрт аял жана тогуз эркектен турат. Бейөкмөт уюмдар арасында аялдардын жетекчилиги жогору болгону менен, жарандык коомдон тартылган БШКнын алты мүчөсүнүн ичинен бирөө гана аял. ОШКлардын мүчөлүгүндө аялдар 36 пайызды түзөт. Алардын ичинде тогуз комиссиянын экөөсүндө гана аялдар төрайымдыкты алган жана тогуздан жетөөсүндө секретарлар аялдар болгон.

VI. УЛУТ АЗЧЫЛЫКТАРЫ

Саясий партиялар талапкерлер тизмесинде улут азчылыктар боюнча 15 пайыздык талапты сыйлашты. Жалпысынан, 29 тизмеде улут азчылыктардан чыккан талапкерлер 23 пайызды түзөт. Айрым партиялар болсо көбүрөөк пайызда көрсөтүшкөн.²³ Бирок, 6 гана партия 15 же андан көп улут азчылыктардын талапкерлерин жеңип чыгуучу орундарга коюшкан.²⁴ Улут азчылыктардын талапкерлери үгүт иштеринде жигердүүлүк менен катышууда. Улут азчылыктары бардык шайлоо администрациянын деңгээлдеринде бар, бирок алар жогорку комиссияларда чектелген түрдө дайындалган.

Түштүктө иш сапарда жүргөндө Президент Отунбаева шайлоо убагында коомдук коопсуздук сакталат жана массалык тартипсиздикке жана улуттар аралык кагылышууларга жол берилбейт деп убада берди. Бул жергиликтүү калктын тынчтануусуна жана ушактардын чектөөсүнө алып келүүсү ыктымал. Бирок жарандык коомдун өкүлдөрү ЕККУ/ДИАУБ ШБМга маалымдамагандай, айрым жерлерде этникалык өзбектердин шайлоодо катышуусуна июнь окуяларына байланыштуу партия тарабынан катуу айып тагуулар жана айрымдардын националисттик билдирүүлөрү терс таасир тийгизиши мүмкүн. Ага кошумча, алар жалпысынан жана июнь окуялардын жыйынтыгында өзгөчө этникалык өзбектердин арасында бийликке ишеничтин жоктугун баса белгилешти.

²¹ 2007-жылда өткөн парламенттик шайлоодо талапкерлердин 39 пайызы алдар болгон жана 26 пайызы шайланган.

²² БШК бардык атайын квоталар чыгып кетүү учурларда сыйлансын деген мыйзам талабын (Шайлоо Кодексинин 72.2-беренеси) жоюп койду (БШК №170 чечими, 24-август, 2010-ж.).

²³ Төрт партияда улут азчылыктар 40 пайызды түзгөн, 5 партияда 30 пайыздан жогору жана 13 партияда 20 пайыз.

²⁴ Жеңип чыгуучу орундар деп бул жерде алдыңкы 65 талапкерди билдирет, анткени бир партия эң көбүндө ушул санда орундарга ээ боло алат.

VII. МАССАЛЫК МААЛЫМДОО КАРАЖАТТАРЫ

БШКнын шайлоочуларга маалымат берүү жөнүндө көрсөтмөсү²⁵ боюнча, ММКлар кайсыл бир партияны же талапкерди колдоого укугу жок. Бирок бул көрсөтмөдө партиялардын шайлоо кампаниялары жаңылыктар жана маалымат көрсөтүүлөрдө тең салмактуу жана көз карандысыз болушу кереги анык белгиленген эмес. Бул көрсөтмө үгүт иштери боюнча так эрежелерди аныктаганы менен шайлоочунун шайлоо жараяны жөнүндө объективдүү жана так маалымат алуусу боюнча укуктарын аныктабайт, ошондой эле журналисттер үчүн бул колдонмо көрсөтүлгөн эрежелерди иш жүзүндө аткарууга жолдомо бербейт. ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин маектештери үгүт өнөктүгүн маалыматтуу жана талдоо иретинде чагылдырууга чакырышты.

Саясий партиялар миссиянын көзөмөлүндөгү телерадио станциялардын эфир убактысын жана басма сөз беттерин өздөрүнүн үгүт иштерин чагылдырууга жарнама негизинде (акча төлөп) кеңири колдонуп жатышат.²⁶ Эфир убактысынын жана басма сөз беттердин аянтынын жалпы көлөмүнө чек коюлган эмес. Аны саясий партиялардын үгүт иштерин жүргүзүүгө бөлүнгөн акча каражаттары гана чектейт. УТРКнын төлөнгөн эфири башка каналдарга салыштырганда болжол менен беш эсе кымбат.

ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин ММК мониторингинин алдын ала жасалган жыйынтыгы боюнча, бир нече телестанция²⁷ саясий үгүт иштерди жарнак негизинде жаңылык көрсөтүүлөрдүндө чагылдырууда.²⁸ Бул көрсөтүүлөр үчүн акча төлөнгөнүн титр менен белгилешкен. УТРКнын жакында түзүлгөн Байкоо кенешинин чечиминен кийин жарнама негизиндеги саясий үгүт жөнүндөгү жаңылыктар өзүнчө бөлүнүп, алып баруучу атайын белгилеп, бериле баштады.

Эки мамлекеттик телеканал УТРК жана ЭлТР саясий партияларга мыйзамдын талабы боюнча акысыз эфирдик убакыт бөлүп берип жатты. Бекер эфирдин алкагында жеке кайрылуулар, дебат жана тегерек стөлдөр берилип атты. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоосу боюнча, бир нече учурларда бир саясий партиянын үгүт берүүлөрү башка партиянын бөлүнгөн акысыз убакытын үзгөн.

ММКлардын мыйзам негизинде шайлоо жараянын чагылдыруу боюнча ишин БШК көзөмөлдөйт. Ошол эле учурда БШК ММКларды көзөмөлдөө ишин жүргүзүүгө методологиясы жоктугун жана ресурстук базасы жетишпегендигин мойнуна алды жана кагаз түрүндөгүү даттануулардын негизинде гана тиешелүү чараларды көрө аларын белгилейт.

VIII. АРЫЗДАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР

²⁵ БШКнын № 160 чечими, 17-август 2010-ж, өзгөчө 2.3-берене.

²⁶ ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин мониторингинин жыйынтыгы боюнча ОшТВДан сырткары 5 телестанция жалпысынан 35 саат жарнама негизиндеги үгүт материалдарды эфир аркылуу берди. Үч саясий партия: *Акшумкар*, *Ар Намыс* жана КСДП айтылган 35 саатын 50 пайызын ээледі. *Акыйкат*, *Ата Журт*, *Ата Мекен*, *Республика* жана *Замандаш* ар бири көрсөтүлгөн убакыттан 5тен 10 пайызга чейин ээледі, ал эми 12 партия убакыттын бештен аз пайызын сатып алган, дагы 9 партия убакыт сатып алган эмес;

²⁷ УТРК, 5 Канал жана Пирамида;

²⁸ Мындан сырткары ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин байкоочуларынын айтуусу боюнча журналисттер саясатчыларга жаңылыктардын ичиндеги эфирди кеңири сатышат, жана бул материалдар үчүн акча төлөнгөнүн ашыкча пайда табыш үчүн белгилешпейт.

Шайлоо Кодекси жана Граждандык Процессуалдык Кодекс арыздар жана апелляциялар үчүн ар башка жолдорду аныктайт. Шайлоо укугунун бузулушу тууралуу арызды шайлоо комиссиясына, сотко, прокуратурага же милицияга жолдосо болот. Шайлоого кызыкдар тараптардын бардыгы, анын ичинде шайлоочулар, арыз жазууга укуктуу. Эгер арыз бир убакта эле сотко жана шайлоо комиссиясына жолдонсо, ал арыз тууралуу соттун чечими жогору болуп эсептелинет.

Шайлоо атаандаштардын көбү расмий кагаз бетинде арыз берүүнүн ордуна оозеки түрүндө арыздарды билдирип жатышты. ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин маектештери бул арыздарды кароочу органдарына ишеничтин жоктугун же мыйзам чегинде талаш-тартыштарды чечүү укуктун начар түшүнүгү менен байланыштырышат.

БШК коллегиялык орган болгондуктан, арыздар отурумдарда каралат жана көпчүлүк добуш менен чечилет. Ушул убакытка чейин бир гана арыз отурумда каралды. БШКга жолдонгон башка арыздарды БШКнын бир мүчөсү карап чыгып, БШК төрагасынын атынан арыздануучуга кат түрүндө жооп берген. Арыздар жалпысынан УШКларга дайындоо, үгүт тартиптердин бузулушу жана маалымдоо каражаттары тарабынан бирдей эмес чагылдыруу жөнүндө. Алардын көбүнчөсү юрисдикция негизинде кабыл алынган эмес. БШК бул кадамдарын арыздардын көбүнчөсү кат түрүндө тапшырылгандыктан, алар расмий арыз катары каралышы мүмкүн эмес деп түшүндүрдү.

Туран партиясы 14-сентябрда анын мурдагы төрагасы Өкмөтбек Алмакүчүков дагы эле *Туран* партиянын расмий мүчөсү деп, Первомайский райондук сотко ал *Эгемен Кыргызстан* партиянын талапкер кызматынан чыгарылсын деп кайрылган.²⁹ Сот 16-сентябрда арыздануучу алардын мурдагы төрагасынын мүчөлүгүн далилдей алган жок деген негизде сот арызын четке какты. Жогорку Сот 20-сентябрда райондук соттун бул чечимин колдоду.

Ыссык-Көл ОШКсы 16-сентябрда *Ар Намыстын* арызын канааттандырып, Жети-Өгүз ТШКнын төрагасын чүчүкулак тартуу жыйынтыгын сыйлаган эмес жана УШК 3175 комиссия мүчөлөрүн дайындоодо тартиптерди бузган деп жумуштан алды.

Башкы прокурор 23-сентябрда 2007 жана 2009-жылдары шайлоо жыйынтыктарын бурмалоого катышкан деген айып менен мурдагы шайлоо комиссия мүчөлөрүнө каршы кылмыш иштерин ачты.

IX. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ИШМЕРДИГИ

Бул отчет жазылып жаткан учурда ЕККУ/ДИАУБ ШБМ өзүнүн күнүмдүк ишмердигин алып барып жатып, өкмөт кызматкерлери, шайлоо администрация, талапкерлер жана партия өкүлдөрү, сот өкүлдөрү, массалык маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү, жарандык коом жана дипломатиялык коомчулук менен жолукту. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ жетекчиси Корнелия Ёнкер айым Тышкы Иштер Министри, Бишкектеги ЕККУ Борбору, БУУ жана Европа Биримдигинин атайын өкүлдөрү жана ошондой эле ЕККУ өкүлү тарабынан ЕККУнун кыска мөөнөт байкоочу миссиясын жетектөө үчүн атайын координатор болуп дайындалган Киммо Кильюнен менен жолукту. ЕККУ/ДИАУБ жетекчиси Ошко жана Жалал-Абадка жергиликтүү шайлоого кызыкдар тараптар менен жолукту.

Миссия дипломатиялык коомчулуктун өкүлдөрү үчүн маалымдоо жыйынын өткөрдү. Өлкө аймактарына жөнөтүлгөн узак мөөнөт байкоочулар шайлоо даярдыктарына жана үгүт

²⁹ Шайлоо Кодекстин 27 жана 72-беренесине ылайык, талапкер бир гана партиянын тизмесинде боло алат.

өнөктүгүнө байкоону улантууда жана кыска мөөнөт байкоочулардын келишине даярдык көрүп жатышат. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ЕККУ мүчө мамлекеттерден 300 кыска мөөнөт байкоочуларды шайлоо күнү байкоо жасоо үчүн жиберүүнү суранды.